

NENAD CAMBI

NOVI PORTRET CARA TRAJANA S OTOKA CRESA

UDK 904-03(497.5)"652"
Izvorni znanstveni rad
Original Scientific Paper
Primljeno: 17.1.1996.
Received:

Dr. Nenad Cambi
HR — 23000 Zadar
Odsjek za arheologiju
Filozofski fakultet u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. 2

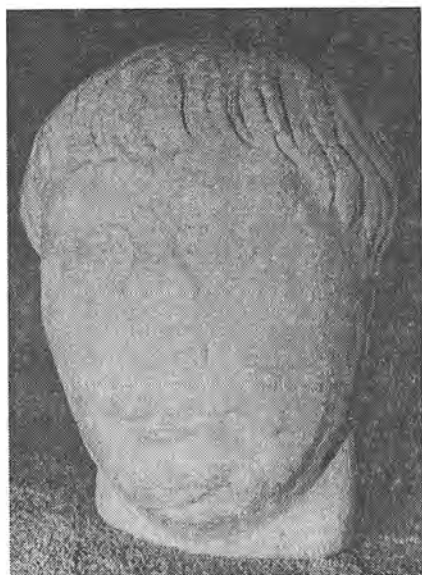
U ovom se radu objavljuje portret cara Trajana pronađen u uvali Staganjac na sjeverozapadnoj strani otoka Cresa. Portret pripada IV. tipu Trajanova portreta koji se naziva i *Opferbildnis* tipom. Arhetip je nastao prije 112. godine. Karakteristike su mu izrazita patetika i poseban raspored pramenova na čelu i poviše sljepoočnica. Ovo je dosad treći portret cara Trajana nađen u rimskoj provinciji Dalmaciji.

Svome učitelju, akademiku Duji Rendić-Miočeviću s kojim sam bio povezan dugogodišnjim stručnim, znanstvenim, prijateljskim i rodbinskim vezama, posvećujem in memoriam rad o razmjerno nedavno otkrivenom portretu cara Trajana (sl. 1-4). Rad, doduše, ne pripada polju njegova znanstvenog interesa, a ne potječe niti iz srednje Dalmacije, područja kojemu je Duje Rendić-Miočević posvetio najveći dio svoje bogate djelatnosti. No, prof. Rendić je uvijek nastojao svoju djelatnost širiti i na druge krajeve, pa mu nisu bili strani ni arheološki problemi Istre, a ni Makedonije.

Ovaj je nalaz pak neobično važan, jer je riječ o jednoj carskoj glavi, a ne o glavi nekoga drugog, običnog smrtnika. Zbog neobičnog mjesta otkrivanja, ovaj nalaz može biti i vrlo indikativan. Nadam se stoga da prof. Rendiću posvećujem interpretaciju jednog zaista vrijednog nalaza.

Glavu je otkrio i izvadio iz plitkoga mora u uvali Staganjac, južno od Banja, na sjeverozapadnoj strani otoka Cresa, vrsni ronilac Aleksandar Šlosar.¹ O nalazu su me obavijestili i dali mi fotografije kolege Marijan Orlić i Mario

¹ Zahvaljujem Aleksandru Šlosaru, vrijednom ronioncu i dobrom suradniku u istraživanju podmorsko-arheološkoga lokaliteta u uvali Vela Svitnja kraj Visa godine 1977., za pravo objavljivanja ovoga sjajnog nalaza.

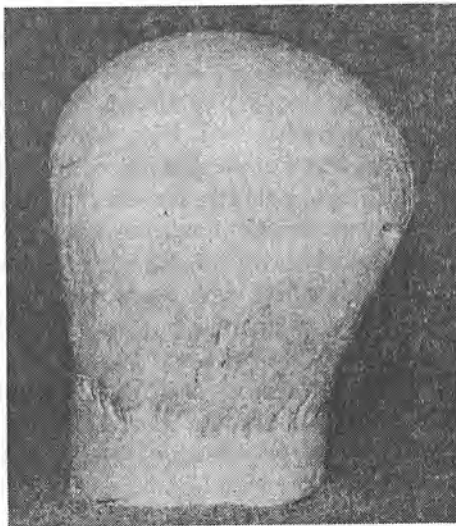
Sl. 1. Glava Trajana s Cresa (en face). –
Fig. 1. Head of Trajan from Cres (en face).

Sl. 2. Glava Trajana s Cresa (desni profil). –
Fig. 2. Head of Trajan from Cres (right profile).

Sl. 3. Glava Trajana s Cresa (lijevi profil).
– Fig. 3. Head of Trajan from Cres (left
profile).

Sl. 4. Glava Trajana s Cresa (otraga). – Fig. 4.
Head of Trajan from Cres (from the back).

Jurišić iz Državne uprave za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu, na čemu im najtoplije zahvaljujem.

Portret se čuva u kući Aleksandra Šlosara u Voloskom kod Opatije. Izrađen je od bijelog mramora fine strukture. Visok je 0,27 m, što znači da je veći od normalne ljudske visine. Neposredno ispod brade glava je odlomljena od tijela. Zbog valjanja morskih masa mnogi detalji lica su izglašani, ali su ipak sasvim jasno prepoznatljivi. Izgleda da se glava dosta dugo valjala u moru. Čudno je, međutim, što nema oštećenja uzrokovanih morskim školjkašima i drugim organizmima. To bi značilo da se nalazila u pijesku, no postavlja se pitanje: kako je onda izišla na površinu, da ju je ronilac mogao ugledati? Jedna dosta pravilna rupica s desne strane glave na zatiljku očito nije nastala od školjke. Prvi je dojam da je riječ o prirodnom, dosta velikom oblutku, pa roniocu doista valja odati priznanje što je uočio glavu u moru, među drugim kamenjem i raslinjem. Od ostalih oštećenja vide se udarci na području čeonih kosti neposredno iznad nosa. Od istoga udarca stradao je i nos, odbijen sve do korijena. Oštećena je i gornja usna. Jedan je udarac glava dobila na vrhu brade i dijelu podbratka. I ušne su školjke otučene i oštećene.

Nova Trajanova glava pripada IV. ili tzv. *Opferbildnis* tipu koji je utvrdio W. H. Gross, dovodeći neke careve glave u vezu s prikazom žrtvovanja na reljefima s Trajanova stupa u Rimu.² To je dosta dobro definirani carski tip portreta koji prihvaćaju gotovo svi istraživači antičke portretistike.³ Zasjeđen je na razmjerno malom broju kopija,⁴ a čini se da je izravno ovisan, u stilskom i fizionomijskom pogledu, o najvažnijem i najbrojnijem tipu Trajanova portreta, tzv. *decennalia* tipu koji je nastao prigodom proslave desete obljetnice Trajanova vladanja (godine 108.).⁵ Ono što je na našem tipu Trajanova portreta karakteristično jest njegova frizura, posebice pramenovi na čelu, ali i opći izgled portreta. Arhetip je najvjerojatnije nastao prije 112. godine.⁶

Frizura se formira od zvijezde na zatiljku, odakle se radijalno širi na sve strane. Dio kose koji ide prema naprijed nešto je duži i širi se sve do čela. Iza ušiju se kratki pramenovi usmjeravaju prema naprijed i lagano svijaju prema dolje. Oni pramenovi koji se pružaju ravno naprijed spuštaju se prema ušima približno na sredini lubanje, gdje stvaraju nešto izraženije nakupine kose. Ti se pramenovi lagano svijaju, a pri dnu se izvijaju prema naprijed, poput kukica.

² GROSS 1940, 105 i d., T. 38, 39, 41a. Gross je utvrdio tri tipa Trajanova portreta, a J. Ch. Balty četvrti (treći po redu tzv. Mariemont tip).

³ BALTÝ 1977-1978, 49; FITTSCHEN – ZANKER 1985, 42, br. 44.

⁴ FITTSCHEN – ZANKER 1985, 42, br. 44. Autori navode deset replika. Ovo bi bila jedanaesta.

⁵ O *decennalia* tipu portreta usp. GROSS 1940, 85 i 127 i d.

⁶ GROSS 1940, 105 i d.

Iznad kukica je gornji niz pramenova čiji su vrhovi okrenuti unatrag, što znači da idu u obrnutom smjeru. Gornji red pramenova na našem se primjerku ne vidi izrazito, jer su upravo njih pokreti morskih valova dosta izlizali. Ipak, dovoljno se jasno razabiru. Ta dva "kata" pramenova sa strana, vidljivih iz profila, osobita su odlika *Opferbildnis* tipa.⁷ Kvaliteta modeliranja pramenova sa strana ušiju iznimno je dobra. Pramenovi pak koji odostraga stižu do čela gotovo su posve ravni, a tek na mjestu gdje počinju padati prema dolje lagano se zavijaju približno do visine desnoga oka, i to prema lijevome. Ti se pramenovi zatim kratko pružaju gotovo usporedno s potezom čela, a pri vrhu se svijaju poput vrhova kukica. Tri se pramena odvajaju od desnoga oka i idu u suprotnom smjeru, tako da s onima koji su im nasuprotni tvore neku vrstu lastavičjeg repa. Primjerci *Opferbildnis* tipa iz Kopenhagena,⁸ Tarragone⁹ i Rima¹⁰ mogu se usporediti s creskim portretom po svim stilskim, modnim i fizionomijskim karakteristikama. Te analogije omogućuju identifikaciju tipa, a fizionomijska sličnost neprijeporno potvrđuje da je riječ o Trajanu.

Druga karakteristika portreta toga tipa jest glava nakrivljena prema desnom ramenu, pokret koji odaje patetičan pristup osobi, što se očituje već i u samom stavu. Tu je zatim i dosta izraženi realizam koji se iskazuje u snažno naglašenom ispupčenju čeonih kosti, što se također dobro opaža na sredini iznad obrva; potom istaknuta brada koja se dobro vidi, bez obzira na činjenicu da joj je vrh odbijen; nadalje, zaobljen podvoljak, jako zakošen u odnosu na vrat; i na kraju, vrlo duboke i mesnate labionazalne bore. Oči su uske i imaju pomalo zabrinut, umoran i nedvojbeno patetičan izraz, ali je ipak prisutan karakteristični, trajanovski izgled.

Taj tip portreta je posljednji u redosljedu nastajanja Trajanovih portreta, što znači da je car u tome trenutku bio nešto stariji nego na drugim tipovima. Taj portret uspješno izražava takve crte životne dobi. Ispod očiju se opažaju kesice, a koža iznad očiju gotovo prekriva gornji kapak. Uz oči se vide suzni kanali. Odmakliju životnu dob otkrivaju i druge pojedinosti lica, osobito razmjerno duboke labionazalne bore koje završavaju u kutovima usta. Sve to upozorava na realističnost iskaza fizionomije koja ima izrazito grube, trajanovske karakteristike. Muskulatura lica pokretna je, a pokret uzrokuje vibracija potaknuta unutrašnjim doživljajem.

Unatoč ispranosti plastike i crta lica, uočljiva je visoka kvaliteta modelacije portreta. Prirodni i izražajni oblici kose prikazani su mekom modelacijom, izrađenom uglavnom klasičnim sredstvima (dlijeto). Samo su kanali među pra-

⁷ Na to posebno upućuju FITTSCHEN – ZANKER 1985, 43, br. 44.

⁸ POULSEN 1974, 66, br. 37, T. 63-64.

⁹ GROSS 1940, 131, br. 65; FITTSCHEN – ZANKER 1985, 43, br. 44, Beilage 21.

¹⁰ FITTSCHEN – ZANKER 1985, 43, br. 44, T. 48.

menovima izrađeni brzorotirajućim svrdlom. Taj se kiparski postupak opaža na mnogim Trajanovim glavama navedenog tipa, a na nekima, kao primjerice na glavi iz Tarragone,¹¹ još je češća uporaba svrdla. To je, dakako, u skladu s umjetničkim tendencijama doba u kojem nastaju portretni tip i njegove replike. Isto tako, kvaliteta vještine oblikovanja vidljiva je u neobično profinjenoj modelaciji muskulature lica čije široke površine blago prelaze jedna u drugu, naznačavajući obline i nakupine kože. Isto se opaža i na mjestima na kojima je koža zategnuta zbog nagiba glave prema ramenu (usp. lijevi profil). Prema tome, kvaliteta modelacije glave, vjerne fizionomijske karakteristike, pokazuju da je riječ o vrhunskoj kopiji koja nimalo ne zaostaje za najizvrsnijim primjercima kao što su spomenuti portreti iz Tarragone, Rima i Kopenhagena.¹² Stoga doista moramo žaliti što je taj portret dosta oštećen i izlizan djelovanjem mora.

Ako podrobnije analiziramo ono što je prije rečeno o modelaciji i karakteristikama toga Trajanova portreta, jasno uočavamo da je ova glava sretan spoj patetičkih i realističkih elemenata u autentičnom portretnom iskazu, da je lišena idealizacije svojstvene nekim vladarskim portretima iz prijašnjega doba,¹³ osobito onima koji su neposredno prethodili samome Trajanu.¹⁴ Stoga bi se moglo kazati da je ovdje prisutna sinteza dva različita pristupa koji sadrže drugačije stilske tendencije koje, međutim, nisu inkompatibilne. Taj je stil nastao znatno prije i može se uočiti na nekim helenističkim¹⁵ i ranijim rimskim portretima na zalazu Rimske Republike.¹⁶ Ovdje je, međutim, spoj iskazan u izvornom trajanovskom obliku. Takve su stilske odlike bile napuštene u carskoj portretistici julijevsko-klaudijevskog doba (a i kasnije), za volju idealističkih ili samo manifestativno patetičkih izraza fizionomije monarha. Nema dvojbe da je to bilo u skladu s nekim tendencijama u svezi s mentalnim sklopom Trajanove osobe, njegovom jednostavnošću i njemu suvremenom stoičkom filozofijom. Stoici, naime, u svojim spekulativnim razmišljanjima ne isključuju ni osobu vladara kao nužnu komponentu sretne vlasti.¹⁷ To je također vrijeme velikih, u osnovi helenističkih arhitektonskih tvorevina Trajanova arhitekta Apolodora iz Damaska koji je nedvojbeno utjecao na programatske likovne vizije svojeg vremena, pa i na samoga cara.¹⁸

¹¹ Usp. bilj. 9.

¹² Usp. bilj. 8, 9 i 10.

¹³ Takvu idealizaciju pokazuju, primjerice, kipovi Augusta tipa Prima Porta; SIMON 1986, 52 i d., T. I.

¹⁴ Usp. primjerice idealizam koji pokazuju tipovi cara Nerve; FITTSCHEN – ZANKER 1985, 37, br. 34, T. 38.

¹⁵ Usp. primjerice realizam portreta pergamskoga kralja Atala I., RICHTER 1984, 222, sl. 247.

¹⁶ ZANKER 1978, 9 i d. U tu se, naime, tendenciju uključuje i tzv. *Akajski tip* Augustova portreta.

¹⁷ O filozofskim idejama kojima se napajao car Trajan: SCHINDLER 1986, 107 i d.

¹⁸ O osobi Apolodora iz Damaska i o njegovu odnosu s Trajanom: McDONALD 1982, 129 i d.

Sl. 5. Bista Trajana iz Salone. Kunsthistorisches Museum, Beč. – Sl. 5. Trajan's bust from Salone. Kunsthistorisches Museum, Vienna.

Stoga je posve shvatljiva realističko-patetička koncepcija tog Trajanovog portreta. Spomenuta patetička komponenta je, koliko mi je poznato, možda najizrazitija kada se razmatraju svi dosad poznati portreti koji pripadaju *Opferbildnis* tipu. Pitanje je, dakako, je li to bilo svojstveno arhetipu ili pak njegovoj varijanti na temelju koje je taj portret bio izrađen.¹⁹ Skladan okvir licu daju grafičko-plastičke karakteristike koje su osobito pedantno prikazane i plastički oblikovane na pojedinim mjestima, tako da je jednostavan, ali ipak ponešto artifičijelan izgled lica u suprotnosti s meko oblikovanom plastikom ostalih dijelova glave.

Osim te glave, iz antičke su nam Dalmacije poznata još dva Trajanova portreta. Prvi je otkriven u Salonu i danas se čuva u Kunsthistorisches Museum u Beču (sl. 5).²⁰ Objavljen je još u prošleme stoljeću.²¹ Riječ je o potpuno

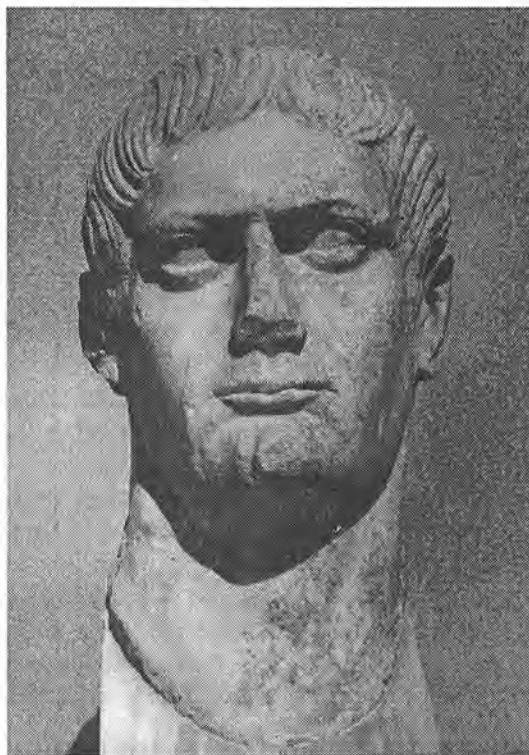
¹⁹ O tome tipu i njegovu nastanku usp. bilj. 4.

²⁰ GROSS 1940, T. 24 i 25a; CAMBI 1991, 82, kat. br. 58, sl. 60.

²¹ LANZA 1856, 40, T. XII, 3.

očuvanom nagom poprsju, bez paludamenta i balteja koji se javljaju na nekim drugim sličnim primjercima.²² To je jedno od četiri čitava careva poprsja koja pripadaju različitim tipovima portreta.²³ Ta glava donekle stilski odstupa od glava *decennalia* tipa, jer kao da se opet vraća idealizmu kojim su se nastojale prikritiružne crte Trajanova lica. To nije svojstveno *decennalia* tipu, iako mu raspored pramenova ipak neprijeporno odgovara. Idealizam uvijek vreba kako bi uskočio u carsku portretistiku. S obzirom na nagost poprsja i na idealističke odlike portreta, lako je moguće da je on nastao nakon vladareve smrti.

Drugi primjerak Trajanova portreta iz Dalmacije je monumentalna glava iz Visa koju sam nedavno, nadam se, uspješno pripisao Trajanu i utvrdio kombiniranje dva tipa (I. tip i *Mariemont* tip) uz prisutnost nekih provincijalnih

Sl. 6. Glava Trajana iz Isse. Arheološki muzej Split. – Fig. 6. Head of Trajan from Issa.

²² Poprsja Trajanovih portreta poznata su na tipovima *Mariemont* i *decennalia*: FITTSCHEN – ZANKER 1985, T. 45, 47.

²³ BALTJ 1977-1978, 46, bilj. 12.

elemenata (sl. 6).²⁴ Glava je, s obzirom na dimenzije i na postojeći nasad, očigledno pripadala vrlo velikom kipu kakvi su se izrađivali upravo za careve.²⁵ Nažalost, nije moguće utvrditi kakva je odjeća bila prikazana. Glava posjeduje znatne klasicističke kvalitete koje nisu svojstvene kasnijim Trajanovim portretima. Međutim, i klasicizam je stilska odlika mnogih vladarskih glava, koja je rado prisutna u radionicama carskih portreta. Nema dvojbe da je taj portret domaći rad, jer je bio prerađen od glave Domicijana, cara koji je pretrpio *damnatio memoriae*, posljedica čega je bilo uništavanje svih uspomena na toga cara, pa tako i njegovih portreta. Velik broj očuvanih Domicijanovih portreta ipak svjedoči da se ta senatska odluka nije provodila posve dosljedno. Čak i u Dalmaciji očuvana je jedna monumentalna Domicijanova glava.²⁶ Preradba Domicijanovih glava inače je poznata i drugdje u rimskom svijetu,²⁷ pa tako nije nepoznata ni u nas. U Ninu je otkrivena jedna monumentalna Nervina glava, izrađena od Domicijanove.²⁸ Domicijanove su glave poslužile uglavnom za preradbu u glave Nerve i Trajana. Pripadnost Domicijanu odaju kosa, donja čeljust te uzak i izdužen vrh brade. Taj detalj lica nije moguće preraditi u oblik koji bi odgovarao spomenutim carevima — Domicijanovim nasljednicima.

Treći primjerak Trajanove glave je, dakako, creski portret o kojem je ovdje riječ. Ta nova Trajanova glava približno je za jednu petinu veća od ljudske veličine, što bi značilo da je kip, ukoliko je glava bila dio čitavog lika, bio visok oko 2,20 m. Taj bi se kip uklapao u standardne veličine kipova namijenjenih carevima. Pitanje je, međutim, nije li glava pripadala nekom poprsju. Lom na vratu u tome pogledu ne pruža nikakav odgovor. Međutim, s obzirom na veličinu glave, vjerojatnije je da je ona stajala na čitavom kipu o kojem, dakako, nije moguće ništa reći.

Tri Trajanove glave nedvosmisleno dokazuju da je tome caru u čast bio postavljen razmjerno velik broj kipova. To, dakako, nije nimalo čudno ako se ima u vidu da je Trajan uz Augusta bio najpopularniji rimski vladar, jedan od onih koji su ostavili najviše traga ne samo u političkoj i vojnoj povijesti Rimskog Carstva, nego i u graditeljstvu u metropoli i u provincijama. Trajan je tijekom povijesti bio jedan od uzora na koji se valjalo ugledati. S obzirom na to da je car vjerojatno prolazio našim krajevima prigodom odlaska na dačku

²⁴ CAMBI 1991, 81, kat. br. 57, sl. 59. O toj glavi i KREIKENBOM 1992, 107, T. 34.

²⁵ O karakteristikama ogromnih kipova i shodno tome glava: KREIKENBOM 1992, 3 i d.

²⁶ Ta glava velikih dimenzija čuva se u Pomorskom muzeju u Kotoru, ali navodno potječe iz Salone; CAMBI 1991, 75, 185, kat. br. 51, sl. 53.

²⁷ O tome BERGMANN – ZANKER 1981, 404 i d., sl. 62.

²⁸ KOLEGA 1992, 59 i d., T. I – IV.

vojnu,²⁹ po svoj će se prilici još otkriti njegovih poprsja i kipova. Utjecaj Trajanove fizionomije osjeća se i na portretima na tri stele iz Dalmacije,³⁰ dok se na još dvije opažaju utjecaji trajanovskih ženskih likova.³¹ To je poznati fenomen koji se opaža u mnogim povijesnim razdobljima; glavna odrednica za prikazivanje portreta privatnih osoba su glave careva i pripadnika carske obitelji.³²

Već je prije rečeno da je creska glava pronađena u uvali Staganjac na sjeverozapadnoj obali otoka. U tome dijelu Cresa nema većeg naselja, pa se postavlja pitanje odakle je glava dospjela u more. Osor i Cres nešto su južnije i razmjerno su daleko od mjesta nalaza. Nije li možda kip bio bačen u more, kao što se to dogodilo mnogim carskim kipovima iz Osora?³³ Teško je potvrditi tu pretpostavku, jer bi to nužno značilo da se u blizini uvale nalazilo neko veće naselje, a o tome nema nikakvih povijesnih ni arheoloških podataka. Je li glava dospjela u more nakon nekog brodoloma? Ni ta pretpostavka nije osobito vjerojatna, jer bi se tada pojavili i neki drugi nalazi. Možda je kip bio bačen u more s nekoga broda upravo zato što se prilikom prijevoza bio položio? I ta je mogućnost dvojbeni, jer se čak i oštećeni kip mogao popraviti ili preraditi, a mramor je ipak bio cijenjen materijal.

Bez temeljitih istraživanja na ovome mjestu nije moguće, stoga, dati prihvatljiv odgovor na pitanje u kakvom se kontekstu glava nalazila. Važno je, međutim, ustvrditi da Trajanov portret, otkriven na vanjskoj obali otoka u sklopu provincije Liburnije, predstavlja još jednu potvrdu Trajanove carske propagande u ovome dijelu rimskoga svijeta koji je car prokrstaro i morem i kopnom, prije negoli je krenuo na Dačane. Otok Cres sa svojim najvažnijim naseljima *Apsorus* i *Crepse* jedno je od područja rimske Dalmacije u kojima je otkriveno najviše carskih kipova, što sasvim jasno svjedoči o snažnoj carskoj propagandi.

²⁹ CAMBI 1991a, 19 i d.

³⁰ CAMBI 1991, 85, kat. br. 63, sl. 84; kat. br. 62, sl. 63; 84, kat. br. 61, sl. 63.

³¹ Te su dvije stele već odavno poznate, ali nisu objavljene. Jedna je uzidana u Gašpinu mlinicu u Solinu, a druga u jednu kuću na Lučcu u Splitu.

³² Taj je fenomen prvi definirao ZANKER 1982, 307 i d. O tome i BALTJ 1991, 13 i d.

³³ Činjenica je da je u zaljevu Jas u Osoru prije drugoga svjetskog rata pronađena veća količina ulomaka kipova i glava. S. Faber mi je kazala da su, prema lokalnim informacijama, ti kipovi bili uzidani u gradske zidine, a kada su ove rušene i bacane u more početkom ovoga stoljeća, bacani su navodno i ti ulomci. To je pomalo čudno, jer su se kipovi, pa bili to i njihovi ulomci, već tada iznimno cijenili.

LITERATURA

- BALTY 1977-1978 J. Ch. Balty, Un nouveau portrait de Trajan, Cahiers de Mariemont, 8-9 (Mariemont).
- BALTY 1991 J. Ch. Balty, Porträt und Gesellschaft in der römischen Welt (Mainz).
- BERGMANN — ZANKER 1981 M. Bergmann — P. Zanker, "Damnatio memoriae" umgearbeitete Nero- und Domitiansporträts. Zur Ikonographie der flavischen Kaiser und des Nerva, Jahrbuch des Deutschen archäologischen Instituts, 96 (Berlin).
- CAMBI 1991 N. Cambi, Antički portret u Hrvatskoj (Zagreb).
- CAMBI 1991a N. Cambi, Antička Salona (Split).
- FITTSCHEN — ZANKER 1985 K. Fittschen — P. Zanker, Katalog der römischen Porträts in den Capitolinischen Museen und den anderen kommunalen Sammlungen der Stadt Rom, Bd. I (Mainz).
- GROSS 1940 W. H. Gross, Die Bildnisse Trajans. Das römische Herrscherbild II, 2 (Berlin).
- KOLEGA 1992 M. Kolega, Damnatio memoriae u rimskoj portretnoj umjetnosti: Domicijan/Nerva u Ninu, Diadora, 14.
- KREIKENBOM 1992 D. Kreikenbom, Griechische und römische Kolossalporträts bis zum späten Jahrhundert n. Chr. (Berlin — New York).
- LANZA 1856 C. Lanza, Monumenti salonitani inediti (Wien).
- MacDONALD 1982 W. L. MacDonald, The Architecture of the Roman Empire I, An Introductory Study (II. edition) (New Haven — London).
- POULSEN 1974 V. Poulsen, Les portraits romains II (Kopenhagen).
- RICHTER 1984 G. M. A. Richter, The Portraits of the Greeks (abridged and revised by R. R. R. Smith) (London).
- SCHINDLER 1986 W. Schindler, Römische Kaser. Herrscherbild und Imperium (Wien — Köln — Graz).
- SIMON 1986 E. Simon, Augustus. Kunst und Leben in Rom um die Zeitenwende (München).
- ZANKER 1978 P. Zanker, Studien zu den Augustus — Porträts I. Der Actium Typus (zweite Aufl.)(Göttingen).
- ZANKER 1982 P. Zanker, Herrscherbild und Zeitgesicht, u: Römisches Porträt. Wege zur Erforschung eines gesellschaftlichen Phänomens, Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin, 2/3 (Berlin).

Summary

A NEW PORTRAIT OF THE EMPEROR TRAJAN FROM THE ISLAND OF CRES

A marble portrait of the Roman emperor Trajan has been found in the shallow sea of the Staganjac cove to the south of Banje, on the south-western coast of the island of Cres. It was discovered by a diver, Aleksandar Šlosar, and is now in his possession in Volosko near Opatija. The mentioned marble portrait has not yet been published.

The portrait belongs to the fourth type of Trajan's portraits or, after W. H. Gross, to the Opferbildnis type. This type is characterized by strong pathos and characteristic arrangement of locks on the forehead has been established on a rather small number of portraits. The locks fall on the forehead and then bend to the right, ending in the shape of small "hooks". Above the right eye the bifurcated locks form a "swallow tail". The locks that come from the temples to the ears are arranged in two tiers. All locks end in small "hooks". The locks in the second tier are turned backwards (in the opposite direction). They are considerably washed out by the sea, but are still visible. The double tiered locks, that can be seen in profile, are characteristic feature of the Opferbildnis type. This portrait can be compared to those from Kopenhagen, Tarragona and Rome.

Despite strong pathos the portrait shows a realistic conception. Typical Trajan's physiognomic details can be noticed, with certain signs of old age. In spite of its being badly damaged, it is obvious that this head is a work of high quality. The sculptor's technique is classic chisel, but deeper channels visible between the locks on the front side were made by drilling.

A closer examination of the portrait shows the mixture of elements of pathetic and realistic modelling, without idealization which is found on the heads of rulers from earlier periods, and even from the time that directly preceded Trajan. In fact, it is a synthetic portrait method that has already been developed at the decennalia type of Trajan's portraits. The portrait from Osor was made, as all other examples of this type, around 112 A.D.

This is the third example of Trajan's portrait in Roman Dalmatia. The first piece is a bust of the decennalia type discovered in Salona, now in the Kunsthistorisches Museum in Vienna. It has certain realistic characteristics, but some dull idealistic characteristics are also present. The second portrait is a huge head from Vis (ancient Issa) that is kept in the Archaeological Museum in Split. It is a mixture of type I and the Mariemont type of Trajan's portraits. The portrait has been made by remodelling a Domitian's head. This is seen by the remains on the back of the head and the typical Domitian's jaw and chin.

It is interesting that this head was found in the sea on the place where there was no Roman settlement. Therefore, the important question how the head finished in the sea remains without a satisfactory answer. Other settlements on the island of Cres (Apsorus and Crepsa) have yielded many sculptures of Roman emperors. This shows that the imperial propaganda was widespread on this island.

Translated by: *Maja Cambi*